

2. Воронина, О. А. Феминизм и гендерное равенство [Текст] / О. А. Воронина. – М. : УРСС, 2004. – 319 с.
3. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства [Текст]. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2003. – 129 с.
4. Ісламова, Д. Гендерна рівність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://afield.org.ua/pub3/pub46_2.html>.
5. Попова, Л. В. Проблемы самореализации одаренных женщин [Текст] / Л. В. Попова // Вопросы психологии. – № 2. – 1996. – С. 31–40.
6. Филлипс, Т. Ч. Феминизм и семья: историко-социологический анализ [Текст] / Т. Ч. Филлипс. – М. : Грааль, 2002. – 176 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© О.М. Варипасв, М.В. Обозна, 2009.

УДК 369.014: 316.33

В.В. Нікітіна, канд. філос. наук

А.О. Поставний, студ.

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ: ЙОГО СУТНІСТЬ, РИСИ І РОЛЬ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Доведено, що система соціального страхування в сучасному світі є соціальним інститутом, і висвітлено її значення для розвитку українського суспільства.

Обосновывается институциональный характер системы социального страхования в современном мире и показывается её значение для развития украинского общества.

There are substantiated that in modern world social insurance is a social institute, and showed its importance for the Ukraine society's developing.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному суспільстві все більшого значення набуває інститут соціального страхування, сутність якого полягає у задоволенні однієї з основних потреб кожного члена суспільства – потреби в захисті від соціальних ризиків, якими стають втрата роботи, різні види травмувань та захворювань, вихід на пенсію тощо. Це пов'язано з тим, що в українському суспільстві трансформаційні процеси призвели до загострення низки соціальних проблем, серед яких – проблема соціального розшарування суспільства, неефективна політика соціального захисту. Також у сучасному світі загалом фінансова криза зумовила різке загострення соціальних ризиків.

Захищеність людини від соціальних ризиків та її впевненість у завтрашньому дні зумовлює змістовне наповнення і ефективність її діяльності, ступінь її задоволення своїм життям. У той же час від ступеня розвитку системи соціального страхування залежить розвиток усього суспільства як соціальної системи, адже окремі види соціального страхування суттєво впливають на життя та поведінку численних соціальних спільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій та навчальній літературі економічного, соціологічного і політологічного спрямування вміщено детальний опис основних категорій та методів соціального страхування, визначено деякі інституційні ознаки системи соціального страхування, виокремлено головні напрямки впливу системи соціального захисту на життя певних соціальних груп (пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни тощо) та надано оцінку заходам державної політики соціального захисту населення різних країн світу, в тому числі України. Причому переважну більшість джерел складають праці науковців-економістів. Проте з соціологічної точки зору в сучасних умовах швидкоплинних соціальних змін дуже важливим є виявлення впливу інституту соціального страхування на подальший суспільний розвиток.

Мета та завдання статті. Автори ставлять собі за *мету* охарактеризувати інститут соціального страхування як необхідну складову прогресивного розвитку суспільства (на прикладі України). Для досягнення цієї мети слід послідовно вирішити такі *завдання*: визначити сутність і механізм системи соціального страхування як окремого соціального інституту, розглянути його особливості в Україні, розкрити роль системи соціального страхування у процесі забезпечення прогресивного розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальне страхування – це відносини, які регулюються системою принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних норм, щодо захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб під час появи певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, які формуються зі сплачених ними страхових внесків (страхових премій). Зокрема, в Україні функціонування системи соціального страхування забезпечується сплатою обов'язкових податків та зборів фізичним і юридичними особами до чотирьох фондів – Фонду пенсійного забезпечення, Фонду соціального страхування від тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків, Фонду загальнообов'язкового страхування на випадок безробіття [1, с. 24; 2, с. 476].

Соціальне страхування є складовою частиною системи соціального захисту (або, за іншими джерелами, системи соціального забезпечення, хоча єдиного тлумачення співвідношення цих понять немає), яка, у свою чергу, є одним з інструментів соціальної політики. Цей інструмент, що передбачає охорону фізичної особи від ймовірних, як очікуваних, так і не очікуваних соціальних ризиків, використовується задля вирішення проблеми нерівності особистих доходів людей, що виникли не через різницю в продуктивності праці та ефективності виробництва, а за інших причин. Остання реалізується на рівні двох підсистем – соціального страхування і соціальної допомоги, критеріями поділу яких є методи врахування (неврахування) соціальних ризиків, розходження в джерелах фінансування і способах організації, тривалості виплат. На відміну від соціальної допомоги, соціальне страхування для застрахованої особи не є безоплатним і безеквівалентним. Причому в умовах ринкової економіки соціальне страхування є основним елементом соціального захисту населення, а соціальна допомога – допоміжним елементом.

У сучасному суспільстві призначення системи соціального страхування полягає в ліквідації абсолютної бідності та допомоги людям в екстремальних умовах. Задля виконання свого призначення система соціального страхування реалізує такі функції, як перерозподільна (розподіл та перерозподіл суспільного продукту з метою забезпечення гідного рівня життя кожного громадянина держави), захисна (підтримання звичного для людини рівня матеріального доходу, якщо її постійне джерело доходів стає недоступним, а також коли особа має непередбачувані видатки, які перевищують її звичний бюджет), компенсуюча (матеріальна компенсація відсутності заробітку та оплати послуг з лікування та реабілітації у разі втрати особою працездатності), відтворювальна (покриття усіх видатків, необхідних для нормального відтворювального циклу особи на випадок хвороби, старіння, інвалідності, безробіття тощо), стабілізаційна (забезпечення злагоди інтересів соціальних суб'єктів за рахунок розподілу матеріальної відповідальності за соціальні ризики між різними соціальними суб'єктами) функції.

Для того, щоб якісно виконувати зазначені функції, відносини щодо захисту людей від соціальних ризиків почали поступово інституціоналізуватися на початку XIX ст. внаслідок вкрай незадовільних умов життя працівників промисловості (більшою мірою гірничодобувної галузі) у країнах Західної Європи. У 50-ті рр. XIX ст. на окремих промислових підприємствах (зокрема, в Німеччині) створюються перші нормативні та регулюючі акти відносно пенсійного забезпечення та ви-

плат родичам працівника на випадок його смерті під час виробничого процесу. Початок соціального страхування у царській Росії, в тому числі на терені України, було закладено Законом “Про обов’язковий заклад допоміжного товариства на казенних гірничих заводах” 1861 року. На межі XIX–XX ст.ст. система соціального страхування закріплюється на державному рівні: уряди більшості європейських країн затверджують законодавчі акти відносно обов’язкової системи соціального страхування, яка містила в собі пенсійне забезпечення, виплати за тимчасовою та постійною непрацездатністю, страхування на випадок безробіття. У цей період були сформовані загальнодержавні та регіональні органи системи соціального страхування, тобто створена її організаційна структура. Подальший розвиток характеризувався введенням нових методів та форм соціального страхування, серед яких – поява в середині XX ст. медичного страхування [1, с. 7; 3, с. 168].

Результатом процесу інституціалізації соціального страхування постала розгалужена, організаційно оформлена система, яка почала виконувати загальні для всіх інститутів функції за допомогою певних структурних елементів. Так, функціонування соціального страхування як соціального інституту неможливе без об’єднання таких соціальних суб’єктів, як, з одного боку, соціальні верстви і окремі громадяни, що потребують соціального захисту та є споживачами продуктів системи соціального страхування, і, з іншого боку, держава. Комунікативна функція інституту соціального страхування полягає у забезпеченні взаємодії індивідів, які можуть зіткнутися з соціальними ризиками або вже постраждали від соціальних негараздів, з органами соціального страхування. Регулятивна функція здійснюється через встановлення принципів, чітких правил і норм щодо організації процесу соціального страхування, регламентації процедур надання певних виплат, виділенні кола осіб, які безпосередньо потерпають від соціальних ризиків та потребують матеріальної допомоги. Так, головними принципами соціального страхування є гуманність, соціальна справедливість, адресність, комплексність, соціальна солідарність, організаційне самоврядування, загальнообов’язковість, державне регулювання. Ці принципи реалізуються через систему соціальних норм, у першу чергу законодавчого та нормативно-правового характеру (в Україні це перш за все Закон “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 12.08.1998, та інші законодавчі акти 1999-2003 рр.).

Систематичність взаємодії суб’єктів інституційного зв’язку потребує чіткого визначення їх функцій, прав і обов’язків, довготривалі реалізація і виконання яких ведуть до професіоналізації діяльності цих

суб'єктів. Наприклад, держава як суб'єкт соціального страхування контролює і регулює надання послуг соціального страхування, виступає в ролі гаранта надання матеріальної допомоги громадянам, які постраждали від соціальних ризиків. Громадянин, у свою чергу, є споживачем послуг органів соціального страхування, він має право оскаржити їхні дії. Також громадяни зобов'язані робити періодичні внески до відповідних страхових фондів.

Для виконання функцій з соціального страхування держава готує фахівців. Професіоналізація осіб, які є споживачами послуг соціального страхування, полягає в їхньому досвіді зі споживання цих послуг: людина починає розбиратися в розмірах виплат, в умовах і термінах їх надання та у разі необхідності може відстояти свої права.

Усі ці норми та правила разом зі зразками поведінки забезпечують досягнення цілей кожного з суб'єктів: громадянин отримує належний соціальний страховий захист, а держава забезпечує надання якісної послуги соціального страхування. Задля запобігання відхилень суб'єктів від встановлених принципів, норм і правил інститут соціального страхування виконує функцію соціального контролю, яка здійснюється шляхом встановлення державою певних санкцій як щодо споживачів послуг соціального страхування так і стосовно органів, що їх надають. Наприклад, санкції покарання можуть бути застосовані до людини, котра за допомогою підроблених документів отримує виплати, на які не має жодного права.

Слід зазначити, що вимоги до осіб, що включені в інституційний зв'язок з соціального страхування, мають знеособистий характер. Система соціального страхування не диференціює застраховані особи в залежності від їхнього становища та ступеня отриманої шкоди щодо того, надавати чи не надавати їй допомогу. Те ж саме стосується і вимог окремих людей до держави, котра виступає в якості страховика. Люди, які постраждали від соціальних негараздів, очікують надання матеріальної допомоги в цілому від держави, а не від конкретного державного службовця.

Систематичний зв'язок суб'єктів соціального страхування спрямований і на виконання функції закріплення й відтворення суспільних відносин. Остання полягає у передачі з покоління в покоління досвіду організації процесу соціального страхування і технологій проведення відповідних процедур, за рахунок чого інститут соціального страхування зберігає престиж в очах громадськості.

Отже, в сучасному суспільстві система соціального страхування є соціальним інститутом, оскільки відносини між його суб'єктами, якими є держава і споживачі послуг соціального страхування, набува-

ють стійкого характеру завдяки регламентації їх діяльності, а сама система соціального страхування має престиж, матеріально-технічну базу та механізм послідовного здійснення операцій страхування та захисту населення від соціальних ризиків. Її ефективне функціонування забезпечує підвищення якості життя людини, що є чинником подальшого розвитку суспільства.

Незважаючи на те, що кожне суспільство має свою специфіку, можна виокремити загальні критерії суспільного розвитку у прогресивному напрямку. Чи не найголовнішим критерієм соціального прогресу є рівень життя населення. Цей показник є перш за все індикатором добробуту суспільства: рівень життя населення як підстава змістовної людської життєдіяльності уособлює в собі сутність розвитку суспільства, яка полягає у максимальній забезпеченості кожного з його членів задля їх якнайповнішої самореалізації. Функціонування інституту соціального страхування сприяє підвищенню матеріального достатку окремих соціальних верств населення, одночасно захищаючи їх від такого соціального ризику, як ризик бідності. Такі види соціального страхування як пенсійне забезпечення, виплати за інвалідністю, непрацездатністю та безробіттям суттєво впливають на рівень забезпеченості окремих громадян. В українському суспільстві таких людей на даний момент є досить велика кількість, що робить інститут соціального страхування стратегічно важливим стосовно запобігання поширення зубожіння у суспільстві та підвищення рівня життя населення як підвалини плацдарму для найбільш комфортного життя прийдешніх поколінь.

Досить важливим критерієм розвитку суспільства є ступінь його консолідації на підставі оздоровлення морально-психологічного клімату у людських відносинах, тобто соціальної єдності – того стану, люди розуміють, що спільне досягнення цих цілей принесе їм позитивний результат, а тому потрібно об'єднувати свої зусилля. Соціальна єдність необхідна задля запобігання суперечок і конфліктів, які відволікають матеріальні й людські ресурси, та ефективного розподілу функцій між соціальними суб'єктами, моральної підтримки людьми один одного, їх готовності пожертвувати чимось задля загального блага у майбутньому. Якщо звернути увагу на ситуацію в Україні, то звичайно в плані єдності суспільства ситуація є вкрай негативною. В Україні простежується одне з найбільших у Європі соціально-класове розшарування, в тому числі дуже великий рівень диференціації населення за доходами. Надто висока диференціація людей за матеріальним станом заважає їх консолідації, тому що соціальні інтереси людей є дуже різними: хтось намагається максимізувати доходи, а хтось прагне лише вижити.

Що стосується соціального страхування, то його роль у досягненні соціальної єдності має досить велике значення, оскільки матеріальна підтримка окремих верств населення здійснюється із загального фонду. Але за рахунок чого здійснюється така підтримка? Ті виплати, які отримують споживачі страхових послуг (пенсіонери, безробітні та ін.) формуються за рахунок не лише цих осіб, але й завдяки відрахуванням до відповідних фондів відсотку зі своїх доходів з боку інших людей (роботодавців до Фонду соціального страхування від нещасних випадків або молоді до Пенсійного фонду), хоча останні, можливо, і не переслідують усвідомлену мету матеріально підтримати інші верстви населення, а лише виконують свій юридичний обов'язок. Отже, виникає досить стійкий соціальний зв'язок: одна група людей підтримує іншу, держава в цьому плані виконує перерозподільну функцію, тобто забезпечує перехід коштів від одних осіб до інших. Внаслідок цього ми маємо ситуацію, коли одна група людей, більш забезпечених, піклується про інтереси іншої групи малозабезпечених людей, за рахунок обов'язкових відрахувань зі своїх доходів. Саме за рахунок такого виду підтримки і виникає соціальна єдність, люди спільно досягають своїх особистих цілей. Проте, на наш погляд, для укріплення соціальної консолідації українського населення політичній владі через засоби масової інформації та навчальний процес необхідно посилити пояснювальну роботу щодо наявності і важливості охарактеризованого вище соціального зв'язку між різними групами.

Наступним критерієм прогресивного суспільного розвитку виступає стійкий приріст населення, який відбиває характер відтворення суспільства, адже саме завдяки такому приросту населення і утворюються наступні покоління, котрі є спадкоємцями матеріальних і духовних надбань, здобутих їхніми попередниками. Роль соціального страхування у забезпеченні приросту населення є досить вагомим. Коли ми говоримо про приріст населення, то маємо на увазі, що кількість новонароджених перевищує кількість померлих. Це відбуватиметься лише за умови, що люди бажатимуть народжувати дітей, оскільки вони матимуть впевненість у наявності можливостей матеріально забезпечити дитину, дати їй гідну освіту тощо, у кращому майбутньому для своєї дитини. Велике значення в цьому плані має матеріальне становище потенційних батьків: якщо людина потерпає від соціальних ризиків, якщо її доходи внаслідок цього погіршуються, то зазвичай про дітей вона і не думає або боїться брати на себе відповідальність за них. Соціальне страхування, у свою чергу, спрямоване на підвищення матеріальної забезпеченості людини, на її грошову підтримку. Застрахована особа, яка, наприклад, втратила роботу, все одно збереже джерело доходів,

які, можливо, стануть меншими за обсягом, але все одно людина їх буде отримувати від держави. Не можна також забувати і про такі заходи, як виплати за кожен народжувану дитину, що також підтримує молоду сім'ю. Усе це посилює впевненість людей у своїй економічній безпеці, внаслідок чого посилюються стимули до народження дітей.

Також доцільним є виділення таких критеріїв суспільного прогресу, як рівень науки і техніки, які підвищують рівень продуктивних сил, і ступінь розвитку культури. Хоча система соціального страхування і не відіграє ключової ролі в їх реалізації, проте вона сприяє підвищенню науково-технічного і культурного рівня суспільства за рахунок комплексної матеріальної підтримки людей. Якщо люди матимуть державні гарантії захисту від різноманітних соціальних ризиків, вони почуватимуться у безпеці, рівень комфортності їхнього життя зросте, внаслідок чого вони зможуть підвищувати свій освітянський рівень і самореалізуватися у різних видах творчості, зумовлюючи таким чином зростання культурного рівня суспільства та науково-технічний прогрес.

Висновки. Система соціального страхування в сучасному суспільстві є соціальним інститутом. Саме інституційний характер системи соціального страхування дозволяє їй систематично і якісно здійснювати захист населення від різних соціальних ризиків шляхом надання потерпілим матеріальної підтримки для того, щоб вони могли задовольнити свої індивідуальні потреби та зберегти більш-менш гідний рівень свого життя.

В Україні загальнообов'язкова система соціального страхування сприяє вирішенню нагальних соціальних проблем, пов'язаних з бідністю, криміналізацією суспільства, зі станом здоров'я людей і незадовільним станом рівня народжуваності. Проте система соціального страхування в Україні функціонує не досить ефективно, тому є потреба в її удосконаленні. Під час удосконалення інституту соціального страхування в Україні необхідно враховувати його значення для подальшого розвитку суспільства на засадах підвищення рівня і поліпшення якості людського життя, забезпечення соціальної єдності, взаємної моральної відповідальності соціальних суб'єктів, зміни репродуктивної поведінки молодих сімей, зростання культурно-освітнього рівня громадян. Соціальне страхування є стратегічно важливою складовою соціальної політики Української держави.

Список літератури

1. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку [Текст] /

Е. М. Лібанова, В. М. Новіков, А. В. Макарова та ін. ; Ін-т демографії та соціального дослідження НАН України. – Київ, 2006. – 180 с.

2. Рогачёва, Л. И. Социальное страхование [Текст] / Л. И. Рогачёва // Социологическая энциклопедия : В 2-х т. – Т. 2 / Рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин; гл. ред. В. Н. Иванов. – М.: Мысль, 2003. – С. 476-478.

3. Роїк, В. Д. Основи соціального страхування: Моногр. [Електронний ресурс] / В. Д. Роїк. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 300 с. – Режим доступу: <http://www.gumer.info/bibliotek_buks/sociolog>.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© В.В. Нікітіна, А.О. Поставний, 2009.

УДК 316.3.001.11“5/15”

В.В. Нікітіна, канд. філос. наук

ОСНОВНІ НАПРЯМИ АНАЛІЗУ ПРИРОДИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ В СОЦІАЛЬНІЙ ДУМЦІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Розкрито розуміння середньовічними мислителями природи суспільства, функціональних підвалин його розвитку і духовних початків укріплення соціальної єдності на підставі визнання пріоритету суспільних інтересів перед інтересами індивіда.

Раскрыто понимание средневековыми мыслителями природы общества, функциональных основ его развития и духовных начал укрепления социального единства на базе признания приоритета общественных интересов перед интересами индивида.

There is revealed the medieval thinkers' understanding of a nature of society, functional foundations of its developing and spiritual beginnings of a social unity's strengthening on the base of acknowledging of the priority of community's interests over individual interests.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Нестійкість соціального й політичного життя в сучасній Україні зумовлює потребу в аналізі сутності соціального цілого та умов його збереження. Мислителі різних епох і народів неодноразово наголошували на тому, що найважливішою засадою збереження будь-яким конкретним співтовариством своєї цілісності й виокремленості є духовно навантажені смисли, які виробляються релігійною, національною елітою тощо. Сьогодні в Україні також ведеться пошук національної ідеї, яка б об'єднала український народ, згуртувала його та сприяла формуванню патріотичних почуттів в української молоді. Тому важливо звернутися до витоків наголошення на духовності як підвалині та одночасно меті суспільного життя, яке було започатковано в епоху середньовіччя.